

УДК 37.03

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-1-35>

Зоряна ВАКОЛЯ,

orcid.org/0000-0002-1985-8053

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) zoriana1928@ukr.net

Світлана ЛИСЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4222-7049

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних наук

Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

(Дніпро, Україна) Lesenko630@gmail.com

Ганна КОСТЮШКО,

orcid.org/0000-0001-7214-9590

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

(Київ, Україна) irza299@ukr.net

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті висвітлено основні аспекти формування морально-патріотичного виховання молоді в умовах воєнного стану. Встановлено, що морально-патріотичне виховання молоді починається з родинного чи сімейного виховання, яке у перспективі трансформується у громадянське виховання. З'ясовано, що у сучасних умовах важливою є роль закладів освіти у формуванні ціннісно-морально-духовної особистості, оскільки молоді повинна вміти визначати діяльнісно-поведінкові рівні розвитку за позитивними та негативними ознаками, оскільки сьогодні характеризується дефіцитом індивідуальних духовно-моральних цінностей. Визначено, що моральне виховання є головною складовою всебічного гармонійного розвитку особистості, а моральна і духовна цінність кожної людини є її найбільшим надбанням. Виявлено, що основним напрямом змісту патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до свого народу, своєї Батьківщини, нації, держави. Визначено, що морально-патріотичне виховання не повинно бути способом бачити світ лише через призму культурного імперіалізму, тобто власної культури. З'ясовано, що під час війни особиста мораль перебуває в стані постійної зміни, підживлюваної новими та невідомими емоціями. Найважливішим завданням духовно-морального виховання молоді повинно бути створення власних ідеалів та чеснот. З'ясовано, що наслідки руйнування системи морального виховання та стихійного процесу духовно-морального розвитку молоді проявляються як активна моральна деградація суспільства, яке все більше піддається суспільному осуду та критиці. Визначено, що формування морально-патріотичного виховання молоді є важливим процесом сьогодні, адже Україна у воєнний і повоєнний період потребує і потребуватиме величезних зусиль, щоб здобути не лише цивілізаційну перемогу завдяки високому рівню моралі, патріотизму, освіти, а й перемогти духовно, ментально та інтелектуально.

Ключові слова: *виховання, молодь, мораль, патріотизм, особистість, поведінка.*

Zoriana VAKOLIA,

orcid.org/0000-0002-1985-8053

PhD of Pedagogical Sciences, Assistant Professor,

Assistant Professor at the Department of General and Higher Education

Pedagogy Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) zoriana1928@ukr.net

Svitlana LYSENKO,

orcid.org/0000-0002-4222-7049

Candidate of Philosophy Sciences,

Associate Professor at the Social and Humanitarian Sciences Department

Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport

(Dnipro, Ukraine) Lesenko630@gmail.com

Ganna KOSTIUSHKO,

orcid.org/0000-0001-7214-9590

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Social Education and Social Work
Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov
(Kyiv, Ukraine) irza299@ukr.net

FORMATION OF MORAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH IN THE CONDITIONS OF WAR

The article highlights the main aspects of the formation of moral and patriotic education of youth in the conditions of martial law. It has been established that the moral and patriotic education of youth begins with family or family education, which in the future transforms into civic education. It was found that in modern conditions, the role of educational institutions in the formation of a value-moral-spiritual personality is important, since young people must be able to determine activity-behavioral levels of development according to positive and negative signs, since today is characterized by a shortage of individual spiritual and moral values. It was determined that moral education is the main component of the comprehensive harmonious development of the individual, and the moral and spiritual value of each person is his greatest asset. It was revealed that the main direction of the content of patriotic education is the formation of a valuable attitude of the individual towards his people, his Motherland, the nation, the state. It was determined that moral and patriotic education should not be a way of seeing the world only through the prism of cultural imperialism, that is, one's own culture. It has been found that during war personal morality is in a state of constant change, fueled by new and unknown emotions. The most important task of the spiritual and moral education of young people should be the creation of their own ideals and virtues. It has been found that the consequences of the destruction of the system of moral education and the spontaneous process of spiritual and moral development of youth are manifested as an active moral degradation of society, which is increasingly subject to public condemnation and criticism. It was determined that the formation of moral and patriotic education of youth is an important process today, because Ukraine in the war and post-war period needs and will need enormous efforts to win not only a civilizational victory thanks to a high level of morality, patriotism, education, but also to win spiritually, mentally and intellectually.

Key words: upbringing, youth, morality, patriotism, personality, behavior.

Постановка проблеми. Пріоритетом у виховній проблематиці подається процес глибинної трансформації суспільного життя – відтворення в українському суспільстві справжнього патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, формування у молоді громадянської активності, соціально значущих якостей.

Молодь сьогодні є найважливішою інтелектуальною, культурною та професійною резервною силою українського суспільства, від якої залежить якість життя та доля України. Сьогодні суспільно-моральна позиція молоді відіграє величезну роль у тому, чи зможе молоде покоління взяти на себе відповідальність за долю країни і таким чином зберегти Українську державу в її національній та соціокультурній цілісності. Соціальні установки, морально-етичні принципи та ціннісні орієнтації молоді повинні формуватись у свідомості особистості в процесі соціалізації та виховання, адже соціально-моральна позиція регулює поведінку людини, визначає її життєву стратегію, цілі та засоби їх досягнення.

Сьогодні, враховуючи нові суспільно-політичні реалії України, пов'язані з російською агресією, все більшої актуальності набуває проблема виховання у підростаючого покоління патріотизму, відданості справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо. Однак, варто відзначити,

що саме патріотизм народжує впевненість у собі, волю до перемоги, віру у Батьківщину, в народ і дає сили звичайній людині об'єднатися з народом і впевнено та безстрашно йти до мети.

Аналіз останніх досліджень. Проблематику формування морально-патріотичного виховання молоді в умовах сучасності вивчає багато науковців, зокрема: І. Устименко (Устименко, 2022) висвітлює особливості патріотичного виховання учнівської молоді, окреслені війною; С. Бойко (Бойко, 2022) розглядає особливості формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни; Н. Безлюдна (Безлюдна, 2022) досліджує соціально-педагогічні умови реалізації національно-патріотичного виховання молодших школярів у період воєнного стану; Р. Даниляк та Н. Муляр (Даниляк, 2022) вивчають психолого-педагогічні аспекти патріотичного виховання молодших школярів в умовах російсько-української війни.

Однак, враховуючи дослідження науковців, доцільно відзначити, що не до кінця є розкритими питання формування морально-патріотичного виховання молоді в умовах воєнного стану.

Мета статті полягає у висвітленні основних аспектів формування морально-патріотичного виховання молоді в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У сьогоднішній ситуації, коли повсюдним нападом держави-агресора Україна опинилася у стані війни, і в ситуації, коли «патріотів», які зрадили Україну, виявлено у великій кількості, дослідження питання морально-патріотичного виховання молоді є особливо цінним. Насамперед йдеться про важливість незалежного майбутнього, про необхідність суверенітету й територіальної цілісності, а також про необхідність формування настроїв громадської думки таким чином, щоб коріння принципів не викликало сумнівів.

Морально-патріотичне виховання молоді починається з родинного чи сімейного виховання, яке у перспективі трансформується у громадянське виховання. Водночас моральне виховання – це набутий у суспільстві соціально-моральний досвід, усталені норми моральної поведінки особистості.

Духовно-моральний розвиток молоді належить до національних інтересів України. Завдання педагогічного колективу та батьків полягає у навчанні молоді взаємодіяти на основі моральних цінностей у гармонії з іншими, собою та навколишнім світом. Ця освітня модель має ґрунтуватися на принципах демократизму та гуманізму та слугувати створенню умов для розвитку та самореалізації особистості. У сучасних умовах важливою є роль закладів освіти у формуванні ціннісно-морально-духовної особистості. Молодь повинна вміти визначати діяльнісно-поведінкові рівні розвитку за позитивними та негативними ознаками, оскільки сьогодні характеризується дефіцитом індивідуальних духовно-моральних цінностей.

Завданням духовно-морального розвитку є засвоєння норм і правил моральної поведінки, формування почуттів і переконань, розвиток умінь і навичок моральної поведінки в суспільстві.

Моральне виховання – це процес засвоєння моральних цінностей та ідеалів, набуття моральної культури, формування морального почуття, формування стійких моральних якостей і навичок моральної поведінки (Плівачук, 2016).

Моральне виховання як вид системи виховання безпосередньо впливає на молодь, маючи на меті формування моральної свідомості, моральних якостей і здібностей, що відповідають потребам індивідуального суспільного життя та самореалізації. Зміст, завдання і принципи морального виховання широко досліджені і науково визначені. Основна проблема такого типу освіти полягає в оцінці та ставленні до таких курсів сучасного суспільства та державних інституцій. Моральне виховання є головною складовою всебічного гар-

монійного розвитку особистості. З огляду на те, моральна і духовна цінність кожної людини є її найбільшим надбанням.

Моральне виховання – головна складова гармонійного всебічного розвитку особистості. Моральна і духовна цінність кожної людини є її найбільшим надбанням. Моральні норми – основні правила людського співіснування, вироблені тисячоліттями морального розвитку суспільства, є складовими загальнолюдської моралі. Специфіка морального виховання залежить від специфіки моралі як форми суспільної свідомості. Воно відображає соціальну дійсність у вигляді конкретних уявлень про добро і зло, закріплених у свідомості людей як принципів, норм та ідеалів, покликаних регулювати поведінку людини з метою збереження і розвитку суспільства в цілому.

Після здобуття Україною незалежності розпочався процес критичного перегляду, а часто й відкидання минулого досвіду. У цьому контексті саме моральне виховання не може бути чітко визначено, прораховано та розкрито, а його умовності та ідеалізовані цілі не завжди усвідомлюються як важливі та ефективні. З іншого боку, моральне виховання здійснюється не лише національними системами освіти та навчання. Моральність набувається як у процесі виховання в сім'ї, так і в життєдіяльності, у взаємодії та спілкуванні індивідів. Однак цей процес є нерегульованим і спонтанним, і його результат неможливо передбачити за певних несприятливих умов (Устименко, 2022: 159–160).

Що стосується патріотичного виховання молоді, то доцільно відзначити, що патріотизм – це складне і багатогранне поняття, один із найважливіших чинників особистого і суспільного способу життя людини. Сучасний патріотизм означає національно-усвідомлене ставлення до Батьківщини. Тому зміст навчання і виховання молоді має бути спрямований на виховання почуттів, волі та життєвих орієнтирів у напрямі патріотичного самоусвідомлення, а також на творче утвердження духовного життя нації шляхом усвідомлення української мови та історії. Патріотичне виховання молоді, її відданість справі зміцнення нації, активна громадянська позиція сьогодні визнаються проблемою національного рівня. Основним напрямом змісту патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до свого народу, своєї Батьківщини, нації, держави (Хомич, 2018: 322).

Морально-патріотичне виховання не повинно бути способом бачити світ лише через призму культурного імперіалізму, тобто власної куль-

тури. Концепція виховання має бути зосереджена навколо концепції української державності, українського громадянства та ґрунтуватися на ідеї об'єднання різних етнічних, національних і релігійних груп, які проживають на території України, виступаючи спільним надбанням, забезпечуючи інклюзивний та культурний розвиток (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527).

Процес морально-патріотичного виховання молоді має носити прецедентний характер, відповідати віковому та сензитивному періоду розвитку дитини та індивідуальним особливостям, ґрунтуватися на моральних засадах. Тому, враховуючи всі обставини, необхідно актуалізувати концепцію визначення нової стратегії цілеспрямованого та ефективного процесу виховання суб'єктів громадянського суспільства, громадянина-патріота України.

Складовою патріотичного виховання, яка набуває першочергового значення в умовах воєнного стану, є військово-патріотичне виховання, спрямоване на формування готовності підростаючої особистості до захисту України. Його зміст визначається національними інтересами України та покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні безпеки від зовнішніх загроз. Виховання військового патріотизму та патріотизму в цілому має комплексно здійснюватися державою, органами місцевого самоврядування, навчальними закладами, сім'єю, громадськими та благодійними організаціями тощо (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527).

Під час війни особиста мораль перебуває в стані постійної зміни, підживлюваної новими та невідомими емоціями. Тому слід розуміти, що екстремальні ситуації не створюють нічого якісно нового, а дозволяють людям яскравіше та масштабніше проявити свої сильні сторони (як позитивні, так і негативні). Найрізноманітніша гама моральних почуттів дозволяє людині свідомо чи несвідомо розкрити свою моральну сутність: доброзичливість чи жорстокість, хоробрість чи боягузтво, працьовитість чи лінощі, порядність чи підступність. В такому контексті завдання педагога – правильно спрямувати молодь, не допустити нерішучої зради (Козловський, 2023: 213).

Наслідки руйнування системи морального виховання та стихійного процесу духовно-

морального розвитку молоді очевидні. Вони проявляються як активна моральна деградація суспільства, яке все більше піддається суспільному осуду та критиці. Відсутність організованої та цілеспрямованої діяльності щодо відтворення та розвитку моральності людей, і насамперед підростаючого покоління, є загрозою життєздатності як суспільства, так і держави.

Навчання є невід'ємною частиною освітнього процесу. При цьому система освіти має всі можливості формувати духовний світ молоді, передусім її моральні пріоритети. Найважливішим завданням духовно-морального виховання молоді повинно бути створення власних ідеалів та чеснот.

Події, спричинені війною, призводять до надзвичайного зростання патріотизму та громадянської свідомості молоді. За таких умов молодь поступово зростає духовно, шукаючи власну унікальну траєкторію руху для найповнішого використання своїх талантів, максимальної відданості, самовираження та повної самореалізації. Зрештою, найвищим пріоритетом є визнання індивідуального самовираження та більш повної самореалізації здібностей кожної людини, а найбільшою заслугою суспільного визнання, яке сприяло розвитку матеріальної та духовної сфер, є духовна спадщина.

Формування морально-патріотичного виховання молоді є важливим процесом сьогодення, адже Україна у воєнний і повоєнний період потребує і потребуватиме величезних зусиль, щоб здобути не лише цивілізаційну перемогу завдяки високому рівню моралі, патріотизму, освіти, а й перемогти духовно, ментально та інтелектуально.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження було підтверджено, що проблема морально-патріотичного виховання молоді зараз стає все більш гострою через низку попередніх і новонабутих причин. Виявлено, що в умовах війни відбувається посилене формування морально-патріотичного виховання молоді, адже молодь під впливом таких умов прагне до самоствердження та самореалізації у контексті здобуття перемоги над ворогом. Формування морально-патріотичного виховання молоді має відбуватись як в сім'ї, так і в закладах освіти, оскільки цей двосторонній вплив якнайефективніше відзначатиметься на результатах цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безлюдна Н. Соціально-педагогічні умови реалізації національно-патріотичного виховання молодших школярів у період воєнного стану. *Věda a perspektivy*. 2022. № 7 (14). С. 165–177.
2. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*. 2022. № 30. С. 17–22.
3. Даниляк Р., Муляр Н. Психолого-педагогічні аспекти патріотичного виховання молодших школярів в умовах російсько-української війни (2014–2022 рр.). *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2022. № 2(17). С. 75–87.
4. Козловський Ю., Прусак В., Пастирська І., Гаврилук М., Навроцький С. Соціально-гуманітарні аспекти виховної діяльності викладача в умовах війни. *VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku*. 2023. С. 203–217. URL: <http://nauksfgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/download/273/265>
5. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-v-zakladah-osviti-ukrayini-ta-viznannya-takim-sho-vtrativ-chinnist-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-16062015-641>
6. Плівачук К. В. Духовно-моральне виховання учнівської молоді як умова ціннісного становлення особистості. *Народна освіта*. 2016. № 1. С. 37–44.
7. Устименко І. П. Патріотичне виховання учнівської молоді, окреслене війною. *Педагогічний вісник*. 2022. № 1–2. С. 26–29.
8. Хомич Л. О. Загальнолюдські цінності-основа морально-патріотичного виховання майбутнього вчителя початкової школи. *Проблеми освіти*. 2018. № 2(88). С. 314–324.

REFERENCES

1. Bezljudna, N. (2022). Socialjno-pedagoghichni umovy realizaciji nacionaljno-patriotichnogo vykhovannja molodshykh shkoljariv u period vojennoho stanu [Socio-pedagogical conditions for the implementation of national-patriotic education of younger schoolchildren during the period of martial law]. *Věda a perspektivy*, 7 (14), 165–177 [in Ukrainian].
2. Bojko, S. (2022). Formuvannja nacionalnoji identychnosti ukrajinsjkoji molodi v umovakh rosijsjko-ukrajinsjkoji vijny [The formation of the national identity of Ukrainian youth in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrajinoznavchij almanach – Ukrainian studies almanac*, 30, 17–22 [in Ukrainian].
3. Danyljak, R., Muljar, N. (2022). Psykhologho-pedagoghichni aspekty patriotichnogo vykhovannja molodshykh shkoljariv v umovakh rosijsjko-ukrajinsjkoji vijny (2014–2022 rr.) [Psychological and pedagogical aspects of patriotic education of younger schoolchildren in the conditions of the Russian-Ukrainian war (2014–2022)]. *Profesionalizm pedaghoha: teoretychni j metodychni aspekty – Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects*, 2(17), 75–87 [in Ukrainian].
4. Kozlovskij, Ju., Prusak, V., Pastyrskaja, I., Ghavryljuk, M., Navroćkij, S. (2023). Socialjno-ghumanitarni aspekty vykhovnoji dijalnosti vykladača v umovakh vijny [Navroćkyi S. Social and humanitarian aspects of the teacher's educational activity in war conditions]. *VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku*, 203–217. URL: <http://nauksfgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/download/273/265> [in Ukrainian].
5. Pro dejaki pytannja nacionaljno-patriotichnogo vykhovannja v zakladakh osvity Ukrajiny ta vyznannja takym, shho vtratyv chynnistj, nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrajiny vid 16.06.2015 № 641: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrajiny vid 06.06.2022 № 527 [On some issues of national-patriotic education in educational institutions of Ukraine and the recognition as invalid of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 16.06.2015 No. 641: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 06.06.2022 No. 527]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-v-zakladah-osviti-ukrayini-ta-viznannya-takim-sho-vtrativ-chinnist-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-16062015-641> [in Ukrainian].
6. Plivachuk, K. V. (2016). Dukhovno-moraljne vykhovannja uchnivsjkoji molodi jak umova cinnisnoho stanovlennja osobystosti [Spiritual and moral education of student youth as a condition for the value formation of an individual]. *Narodna osvita – Public education*, 1, 37–44 [in Ukrainian].
7. Ustymenko, I. P. (2022). Patriotychne vykhovannja uchnivsjkoji molodi, okreslene vijnoju [Patriotic education of school youth, outlined by the war]. *Pedagoghichnyj visnyk – Pedagogical bulletin*, 1–2, 26–29 [in Ukrainian].
8. Khomych, L. O. (2018). Zagaljnoljudsjki cinnosti-osnova moraljno-patriotichnogo vykhovannja majbutnjogho vchytelja pochatkovoji shkoly [Universal human values – the basis of moral and patriotic education of the future primary school teacher]. *Problemy osvity – Problems of education*, 2(88), 314–324 [in Ukrainian].